

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สัตว์น้ำ โดยเฉพาะ ปลา เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของมนุษย์มาช้านาน ค้นพบได้จากหลักฐานก่อนประวัติศาสตร์กว่า 4,000 ปี มาแล้ววามมนุษย์รู้จักจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือต่างๆมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพ จวบจนปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการทางเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้โดยตรงที่เรียกกันว่า การประมง ที่มีทั้งการเพาะพันธุ์ การขยายพันธุ์โดยการผสมเทียม การเลี้ยงในบ่อเลี้ยง การแปรรูป การรักษาผลผลิตสัตว์น้ำให้มีคุณภาพและปริมาณตรงต่อความต้องการของตลาดและให้ผลทางด้านเศรษฐกิจอย่างสูง อย่างไรก็ตามแม้ว่าเราจะสามารถเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้หลายชนิด จนมีปริมาณมากเกินไป ทำให้สัตว์น้ำล้นตลาด หรือราคาตกในบางช่วง แต่ในความเป็นจริง ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศกำลังพัฒนาทั้งที่อาศัยติดชายฝั่งทะเล หรืออยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน ยังมีความต้องการและอาจถึงขาดแคลนอาหารโปรตีนจากสัตว์น้ำอยู่ จากมาตรฐานของ FAO (Food and Agriculture Organization) กล่าวว่าทุกคนควรบริโภคปลาอย่างน้อย 20 กิโลกรัมต่อปี ทั้งนี้เพราะปลาหรือสัตว์น้ำเป็นอาหารโปรตีนที่ใช้ต้นทุนการผลิตต่ำที่สุด ทั้งในแง่ของทางเศรษฐกิจและทางนิเวศวิทยา คือปลาเป็นสัตว์น้ำที่สามารถเก็บเกี่ยวพลังงานจากสิ่งแวดล้อมได้มีประสิทธิภาพที่สุด โดยเริ่มจากการกินแพลงตอน (พืชหรือสัตว์น้ำขนาดเล็กที่ลอยลอยอยู่ในน้ำ) หรือกินพืชน้ำ ตลอดจนกระทั่งเศษอาหารหรืออินทรีย์สารต่างๆ ที่มีอยู่ในน้ำมาสร้างให้ร่างกายเติบโตในระยะเวลาไม่เกิน 1 ปี อีกทั้งสามารถขยายพันธุ์ได้ครั้งละไม่ต่ำกว่า 100 ตัว ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบที่ยังไม่มีปลูสัตว์ใดเทียบเท่า

นอกเหนือจากการเพาะเลี้ยงโดยมนุษย์แล้วแหล่งสำคัญที่สุดของสัตว์น้ำก็คือ แหล่งน้ำธรรมชาติที่มีอยู่ 3 ใน 4 ของพื้นพิภพ อย่างไรก็ตามการผลิตสัตว์น้ำมิได้ทำโดยง่ายอย่างที่เคยเป็นมาแต่เดิม เพราะการขยายตัวของประชากร และการใช้พื้นที่ชุมชนเพื่อการอุตสาหกรรม และการเก็บเกี่ยวในรอบหลายทศวรรษที่ผ่านมาทำให้สิ่งแวดล้อมทั้งบนบกและในน้ำเสื่อมโทรมลงอย่างมาก จนบางแห่งสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในน้ำไม่อาจดำรงชีพอยู่ได้ ดังนั้นสัตว์น้ำจึงเป็นผู้รับผลกระทบนี้ทั้งโดยตรงและทางอ้อม มีผลทำให้สัตว์น้ำลดหรือสูญสิ้นไปทั้งปริมาณและชนิด สิ่งตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ การขาดแคลนและการสูญสิ้นของชนิดสัตว์น้ำ ทางด้านปริมาณ

การขาดแคลนอาจแก้ไขได้โดยใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย เช่น การเพาะพันธุ์ การขยายพันธุ์เทียม และการคัดเลือกพันธุ์ตั้งที่บางหน่วยงานของราชการที่เกี่ยวข้องกำลังพัฒนากันอยู่ แต่ทางด้านชนิดของสัตว์น้ำที่สูญพันธุ์ไปไม่สามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อให้ชนิดของสัตว์น้ำกลับคืนมาได้ (ชวลิต วิทยานนท์, 2533; 289) ในปี พ.ศ.2521 กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้สร้างสถานแสดงพันธุ์ปลาน้ำจืดที่พบในประเทศไทยขึ้นเป็นแห่งแรก ณ บริเวณมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน และสามารถรวบรวมพันธุ์ปลาน้ำจืดไว้ได้กว่า 150 ชนิด จากเดิมที่เคยมีพันธุ์ปลาน้ำจืดในประเทศไทยถึง 560 ชนิด (เสาวรจณี(นามแฝง), 2538; 53) จากตัวเลขที่แสดงไว้ดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ชัดว่าประเทศไทยในปัจจุบันต้องสูญเสียชนิดพันธุ์ปลาดังเดิมไปกว่า 400 ชนิดสาเหตุของการลดลงของปริมาณและชนิดพันธุ์ปลานั้นมีทั้งจากการเก็บเกี่ยวของมนุษย์ และจากสิ่งแวดล้อม ดังนี้

- มลพิษทางน้ำ เกิดจากการระบายน้ำเสียและสิ่งปฏิกูลจากชุมชนและอุตสาหกรรม ตลอดจนสารเคมีทางการเกษตร ทำให้สัตว์น้ำหลายชนิดสูญพันธุ์และลดจำนวนลง ชนิดที่ยังดำรงชีพอยู่ได้ก็ต้องรับสารพิษต่างๆ สะสมไว้ในตัวและกลับมาสู่ผู้บริโภคอีกครั้ง นอกจากนี้ยังทำให้คุณภาพของแหล่งน้ำลดลง เช่น มีกลิ่นเหม็น มีเชื้อโรคและพยาธิแฝงตัวอยู่ ทำให้สัตว์น้ำอ่อนแอต่อโรคระบาดได้ง่าย

- การตัดไม้ทำลายป่า เนื่องจากป่าไม้คือ แหล่งของต้นน้ำ การทำลายป่าจะทำให้ปริมาณน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติลดลงและการเปลี่ยนแปลงปริมาณของน้ำมีผลต่อพื้นที่ที่เป็นที่อยู่ของปลาดั้งแต่ชนิดที่อยู่บริเวณต้นน้ำ เช่น น้ำตก ลำธาร ไปจนถึงชนิดที่อยู่ในแม่น้ำและหนองบึงต่างๆ นอกจากพื้นที่น้ำแล้ว ปลาดังกล่าวในฤดูน้ำหลากของทุกปี เมื่อต้นน้ำถูกทำลายก็เท่ากับเป็นการทำลายแหล่งวางไข่ของปลาโดยตรงด้วย

- การสร้างเขื่อน เป็นอีกสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้ปูย เกลือแร่ ที่เคยมีมาตามธรรมชาติสูญหายไป พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำหลายชนิดซึ่งเป็นอาหารดั้งเดิมของคนยากจนที่หากินได้ในแหล่งน้ำธรรมชาติต้องประสบกับการสูญเสียดังชนิดและปริมาณ ทั้งนี้เขื่อนไปปิดกั้นเส้นทางการเดินทางขึ้นมาวางไข่ของปลา เป็นการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ มีผลกระทบทางสังคมอย่างต่อเนื่องและไม่มีที่สิ้นสุด

- การใช้เครื่องมือและวิธีการทำการประมงที่มีภัยอันตรายร้ายแรงผิดกฎหมาย และเป็นการทำลายปลาแบบล้างเผ่าพันธุ์ เช่น การระเบิดปลาและซื้อไฟฟ้าในย่านน้ำจืดและชายฝั่งทะเลทุกแห่งเป็นผลทำให้สัตว์น้ำต้องสูญพันธุ์ไปอย่างรวดเร็ว (กรมประมง, 2535; 10)

- การคิดแบบแยกส่วนของมนุษย์ต่อทรัพยากรธรรมชาติ คือ การที่มนุษย์ได้เปลี่ยนความคิดพื้นฐานจากการเคารพ นบন้อม และกลมกลืนกับธรรมชาติไปสู่ความมือหังการว่ามนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติ สามารถที่จะกระทำใดๆ ก็ได้ต่อทรัพยากรสัตว์น้ำนั้นๆ ซึ่งความคิดแบบนี้นำไปสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติได้ง่าย มีการสร้างเทคโนโลยีและเครื่องมือที่สามารถจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณมากจนเกิดความไม่สมดุลย์ทางธรรมชาติ เนื่องจากสัตว์น้ำไม่สามารถเกิดทดแทนได้ทันกับความต้องการของมนุษย์ วิธีชีวิตและการพัฒนาแบบแยกส่วนนี้ทำให้มนุษย์เกิดการแบ่งแยกจากธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อันนำไปสู่วิกฤติทางสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมา (ประเวศ วะสี, 2533; 5)

จากปัญหาการลดลงของปริมาณพันธุ์ปลารวมทั้งการสูญเสียความหลากหลายของพันธุ์ปลาที่เกิดขึ้นดังกล่าว ไม่อาจแก้ไขได้โดยหน่วยงานหรือองค์การใดๆ เพียงองค์กรเดียว แต่ต้องร่วมมือกันทุกฝ่ายตั้งแต่ประชาชนทั่วไปจนถึงผู้มีความรับผิดชอบ สิ่งแรกที่ต้องทำคือการเผยแพร่และถ่ายทอดความคิดในการอนุรักษ์ให้ทราบถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ โดยให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (ชวลิต วิทยานนท์, อ้างแล้ว; 10) ในประเทศไทยนั้นการจัดการสัตว์น้ำมีตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ประมาณปี พ.ศ. 2462 เจ้าของบริษัทชุดคลองคูนาสยาม ซึ่งเป็นบริษัทที่ได้รับสัมปทานชุดคลองรังสิตเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำนครนายกกับแม่น้ำเจ้าพระยา สังเกตเห็นว่าปลาน้ำจืดที่รังสิตลดน้อยลงจนไม่พอสำหรับเป็นอาหารในแต่ละวัน อีกทั้งขนาดของปลาก็เล็กลง จึงได้นำปรึกษากับเสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการในขณะนั้นและได้เสนอต่อไปยังรัฐบาลของสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จนกระทั่งมีกระแสพระบรมราชโองการกำหนดให้กระทรวงเกษตรราธิการ มีหน้าที่ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ดูแลป้องกันสัตว์น้ำ เช่น กำหนดตาข่าย และขนาดเครื่องมือที่ใช้ในการจับปลา จึงนับเป็นก้าวแรกของการจัดการสัตว์น้ำในประเทศไทย (วรรณพงษ์ (นามแฝง), 2538; 42-43)

ปัจจุบันการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในส่วนของราชการที่เกี่ยวข้องได้แก่ กรมประมง ที่พยายามต่อสู้กับกระแสการจับปลาแบบฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เช่น การใช้ระเบิด การใช้สารเคมี และการใช้ไฟฟ้า โดยการออกกฎหมายและข้อบังคับต่างๆ ขึ้นได้แก่ พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 พร้อมด้วยกฎหมายและระเบียบที่สำคัญเกี่ยวกับการประมง (อำนาจ แทนทอง, 2538) นอกจากนี้ กรมประมงยังได้ส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำด้วยรูปแบบและวิธีการต่างๆ มากยิ่งขึ้น โดยจัดตั้งสถานีประมงน้ำจืดขึ้นในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เพื่อทำหน้าที่ในการเพิ่มปริมาณลูกสัตว์น้ำไว้แจกจ่ายให้แก่ประชาชนและผู้สนใจทั่วไปเพาะเลี้ยงและปล่อยลงในแหล่งน้ำธรรมชาติ ที่นำปลาบปลืมเป็นอย่างยิ่งก็คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า

พระบรมราชินีนาถต่างก็ทรงตระหนักในปัญหานี้ ทุกครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรตามที่ต่าง ๆ ทั้งสองพระองค์ทรงปล่อยปลาตามแหล่งน้ำอยู่บ่อยครั้ง ทั้งนี้เพื่อเป็นการอนุรักษ์และขยายพันธุ์ปลาให้พสกนิกรได้อยู่ดีกินดี เนื่องจากปลาเป็นอาหารหลักและเป็นแหล่งอาหารโปรตีนราคาถูกสำหรับคนไทยมานานแล้ว (พินิตา สงวนเสรีวานิช, 2538: 50-51)

จังหวัดน่าน เริ่มมีการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติมาตั้งแต่ปี 2531 โดยเริ่มจากผู้นำ ได้แก่ พระ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ได้ร่วมกันกำหนดเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำในลำน้ำน่านบริเวณหน้าวัด โดยกำหนดเป็นเขตอภัยทานให้สัตว์น้ำเข้ามาหลบภัยและอาศัยอยู่อย่างปลอดภัย และกำหนดกฎ ระเบียบ กำกับการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำ ผลของการอนุรักษ์ในเขตอภัยทานทำให้ฝูงปลา สัตว์น้ำต่างๆ มาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปโดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติได้นำรูปแบบ แนวคิดการอนุรักษ์สัตว์น้ำของวัดดอนแก้วไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง (เอกสารประกอบงานเวทีสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน ณ โรงเรียนสตรีศรีน่าน, 2539) ชุมชนบ้านหาดผาชน ตำบลเมืองจัง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้รับทราบการอนุรักษ์สัตว์น้ำของวัดดอนแก้วผ่านองค์การพัฒนาเอกชนกลุ่มฮักเมืองน่าน ทำให้กลุ่มผู้นำชุมชนที่ตระหนักถึงปัญหาการขาดแคลนของทรัพยากรสัตว์น้ำในแม่น้ำน่านบริเวณหน้าหมู่บ้านได้รวมกลุ่มกันเพื่อจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำและได้กระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงปัญหาที่ชุมชนกำลังประสบอยู่ โดยการชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพของชุมชนมาตั้งแต่อดีต การมีวิถีชีวิตผูกพันกับท้องน้ำตลอดมาและชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการ ที่สืบทอดภูมิปัญญาพรานปลาให้กับลูกหลานมาจนถึงปัจจุบัน ท้องน้ำแห่งนี้เคยเป็นที่อยู่ของสัตว์น้ำจำนวนมากดังคำกล่าวที่ว่า "บ้านหาดผาชน ข้าวหนานป่าเต้า" หมายถึงดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์ของข้าวไร่และปลา และชุมชนเคยเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคต่างๆ ตลอดเวลาและได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว คือทรัพยากรสัตว์น้ำได้ลดลงอย่างรวดเร็วในช่วงยี่สิบปีก่อน การแก้ปัญหาที่ผ่านมาของชุมชนได้ผ่านการลองผิดลองถูกมาด้วยตนเอง ดังเช่นในช่วงปลาลดจำนวนชุมชนแก้ปัญหาโดยการกำหนดเขตห้ามจับสัตว์น้ำ กำหนดกฎ ระเบียบของชุมชนโดยผู้ใหญ่บ้าน แต่การจัดการในยุคนี้สมาชิกชุมชนไม่มีส่วนร่วมและกฎระเบียบไม่ชัดเจน บางครั้งยินยอมให้ใช้ระเบิดปลาได้ การจัดการสัตว์น้ำในยุคนี้จึงไม่มีประสิทธิภาพ แต่ทำให้ชุมชนมีประสบการณ์การจัดการสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นการค้นหารากเหง้าปัญหาร่วมกันในชุมชนโดยใช้เวทีการประชุมของหมู่บ้าน และการมีเพื่อนนักพัฒนาเอกชนมาช่วยคิดและสนับสนุนข้อมูลการอนุรักษ์ทำให้เล็งเห็นศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่นำมาสู่ความภาคภูมิใจในแผ่นดินถิ่นเกิด และการเห็นคุณค่าของทรัพยากรใน

ท้องถิ่นทำให้เกิดความผูกพันหวงแหนอยากให้มีสิ่งต่างๆ เหล่านี้ดำรงอยู่คู่กับชุมชนอย่างต่อเนื่องไปนานเท่านาน ดังนั้นความคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำจึงเกิดขึ้นอีกครั้ง โดยจัดตั้งเป็นเขตอนุรักษ์ขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2536 จุดมุ่งหมายเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำให้เป็นแหล่งขยายพันธุ์ตามธรรมชาติเป็นการให้โอกาสธรรมชาติได้ฟื้นตัวกลับคืนสู่สภาพอุดมสมบูรณ์และให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสสืบทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับปลาที่นับวันจะเลือนหายไปจากชุมชน พร้อมๆ กับการสูญหายไปของชนิดพันธุ์ปลาในท้องถิ่นของชุมชนและให้ชุมชนได้มีแหล่งอาหารโปรตีนที่มีคุณภาพ ทั้งในและนอกบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ได้มีปลาน้ำจืด พืชน้ำ และสัตว์อื่นๆ ไว้บริโภค นอกจากนี้ยังเป็นการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น เพราะการดำรงอยู่ของสัตว์น้ำเป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพน้ำที่ดีและเหมาะสมกับเทคโนโลยีระดับชาวบ้านที่สุด เป็นการคืนชีวิตให้กับธรรมชาติได้อย่างชัดเจนทั้งในรูปธรรมและนามธรรม ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นทั้งปริมาณและชนิดสัตว์น้ำ โดยเฉพาะปลาที่เคยหายไปจากลำน้ำน่านได้กลับคืนมาหลายชนิด นอกจากปริมาณสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้นแล้วความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลายังมีมากกว่าเขตอนุรักษ์ในพื้นที่อื่นของจังหวัดน่าน มีสภาพภูมิประเทศที่ เหมาะสมกับการอนุรักษ์สัตว์น้ำและการจัดการที่มาจากความร่วมมือของทั้งกลุ่มผู้นำที่มีแนวคิดอนุรักษ์และกลุ่มพรานปลา ซึ่งเป็นแนวคิดที่สวนทางกันแต่สามารถทำงานร่วมกันเพื่อส่วนรวมได้จนเป็นที่สนใจของคนทั่วไปกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ศึกษา และดูงานของหมู่บ้านอื่นซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของลำน้ำน่านด้วย

กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านหาดผาขนเป็นกรณีหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรสัตว์น้ำซึ่งเคยมีความอุดมสมบูรณ์มาแต่อดีต โดยมีการจัดการที่นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนมีอยู่มาประยุกต์กับความรู้ใหม่ เพื่อควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เป็นสิ่งที่น่าศึกษาติดตามว่าทำไมประชาชนจึงรวมตัวกันเพื่อจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ และมีกระบวนการจัดการอย่างไร นอกจากนี้มีปัจจัย เงื่อนไขอะไรที่ทำให้ต้องเข้ามาร่วมจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อม เพื่อเป็นแบบอย่างสู่ชุมชนอื่นและเพื่อยกระดับความรู้ให้เป็นที่ยอมรับของสาธารณะจึงเป็นสิ่งที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชนบทโดยคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปด้วย เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งยังสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 46 มาตรา 56 และ 290 กล่าวถึงสิทธิของบุคคลในการถือฤกษ์สิ่งแวดล้อมการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยองค์กรปกครองท้องถิ่น

การศึกษาครั้งนี้ใช้ทฤษฎีและแนวคิดจากหลายสาขาวิชาเพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลอันนำไปสู่การสรุปแนวทางการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนเป็นการศึกษาเรียนรู้จากพื้นที่ศึกษาว่าทำไมจึงประสบผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรส่วนรวมทั้งนี้เพื่อจะได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงและสามารถบ่งชี้ถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรในกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน เพื่อให้การกำหนดนโยบายและการวางแผนพัฒนาทรัพยากรเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่นต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติของชุมชนบ้านหาดผาชน
2. เพื่อศึกษากระบวนการ การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติของชุมชนบ้านหาดผาชน

1.3 สมมุติฐานการวิจัย

ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติสูง

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติจำกัดขอบเขตการศึกษา ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดพื้นที่ศึกษาคือชุมชนบ้านหาดผาชน หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองจังกิงอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เหตุผลในการเลือกชุมชนบ้านหาดผาชนเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติโดยชุมชน ระดับหมู่บ้านเนื่องจากเหตุผล 3 ประการดังนี้

- 1) ชุมชนบ้านหาดผาชนยังรักษาเอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นไว้ได้อย่างต่อเนื่อง

แม้จะอยู่ห่างจากตัวเมืองไม่มาก

2) เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำชุมชนบ้านหาดผาชนเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติอยู่บริเวณลำน้ำน่านหน้าหมู่บ้าน จัดการโดยผู้นำและสมาชิกของชุมชนแตกต่างจากเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแห่งอื่นซึ่งมักอยู่หน้าวัดที่ อาศัยพระสงฆ์เป็นผู้นำอนุรักษ์

3) การจัดการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่นี้ดำเนินการโดยชุมชน เป็นส่วนใหญ่ทางรัฐเข้าไปแทรกแซงไม่มากนัก

1.4.2 ขอบเขตเนื้อหาที่ศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติบ้านหาดผาชน จังหวัดน่าน โดยมีขอบเขตศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

1.4.2.1 ความเป็นมาของการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ศึกษา

1) ระยะเวลาแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ

- ช่วงปลาชุกชุม (พ.ศ. 2460-2499)
- ช่วงปลาเริ่มลดจำนวน (พ.ศ. 2500-2532)
- ช่วงของการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ (พ.ศ. 2533-2540)

2) การจัดการ

- ปลาชุกชุม (พ.ศ. 2460-2499)
- ปลาเริ่มลดจำนวน (พ.ศ. 2500-2532)
- ช่วงของการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ (พ.ศ. 2533-2540)

1.4.2.2 กระบวนการในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในการศึกษา

ขอบเขตประเด็นดังนี้

- 1) การรวมกลุ่ม / องค์กร
- 2) กิจกรรมของกลุ่ม / องค์กร
- 3) การใช้หลักการในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ
- 4) การถ่ายทอดความรู้
- 5) การมีส่วนร่วม
- 6) การติดตามประเมินผล

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

- 1) กระบวนการการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ หมายถึงความสามารถในการดูแลรักษา การฟื้นฟู การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การพัฒนา หรือการกระทำใดๆ ที่ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำคงความสมบูรณ์หรือสมบูรณ์มากขึ้น โดยชุมชนมีส่วนร่วมดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้
- 2) ทรัพยากรสัตว์น้ำ หมายถึง ปลาทุกชนิดที่อาศัยอยู่ในและนอกเขตอนุรักษ์ของลำน้ำน่านบ้านหาดผาชน หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองจั่ง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
- 3) แหล่งน้ำธรรมชาติ หมายถึง แม่น้ำน่านที่ไหลผ่านหมู่บ้านหาดผาชน ตำบลเมืองจั่ง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
- 4) ปัจจัยที่กำหนดกิจกรรมการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของชุมชนและนำไปสู่การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ
- 5) ชุมชน หมายถึง ชุมชนบ้านหาดผาชน หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองจั่ง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
- 6) การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผน มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลการจัดการทรัพยากรของชุมชน
- 7) สิทธิชุมชน หมายถึง ชุมชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์จากป่า น้ำ ดิน และทรัพยากรชีวภาพ
- 8) สถาบันท้องถิ่น หมายถึง กฎ ระเบียบ ปทัสถานและจารีตประเพณีที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อกำหนดมาตรฐานพฤติกรรมของสมาชิกหรือกลุ่มคนในชุมชน
- 9) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง สติและปัญญาของคนในท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ชี้นำการใช้ชีวิตอย่างสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 10) การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความฉลาดและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษย์สูงสุด มีระยะเวลาในการใช้นานที่สุด มีการสูญเสียน้อยที่สุด และมีการกระจายการใช้ประโยชน์โดยทั่วถึง
- 11) ศักยภาพ หมายถึง การมีความสามารถและโอกาสในการตัดสินใจ กำหนดและจัดการวิถีชีวิตของตนเอง
- 12) ความยั่งยืน หมายถึง ความต่อเนื่องของกิจกรรมในการดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

13) พรานปลา หมายถึง ผู้ซึ่งสะสมประสบการณ์ในการจับสัตว์น้ำจากการถ่ายทอดของผู้ที่มีประสบการณ์หรือจากการสังเกต จนมีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับสัตว์น้ำ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University